

KÖZTÉRFEJLESZTÉSEK HATÁSAI A SZEGEDI SZENT ISTVÁN TÉR PÉLDÁJÁN¹

VEDRÉDI KATALIN

AFFECTS OF PUBLIC SPACES DEVELOPMENTS BASED ON THE CASE OF SAINT STEPHEN SQUARE OF SZEGED

Public space renewals have been disposing of an increasing role within urban developments. The aforementioned phenomenon may be attributable to several reasons. The significance of public spaces appears acutely in decision makers' approach. The functional role of public spaces and the dominance of European Union sources also have become more emphasized in the last few years. Furthermore public spaces possess key roles in the life of the closer neighborhood or in the city itself due to the community functions, thereby their social role may be notable too. Even so often only one (political, financial, or architectural) aspect is dominant during the development processes. During a public space development many factors might be determining, like the tight deadline, limits set by the tender or actual political circumstances. These factors can influence the outcome of the development to an originally unwanted way.

The paper intends to introduce partial results of an ongoing research. I analyzed the case of the renewal of the Saint Stephen square of Szeged and made interviews with different experts. The main goal of the paper is to outline a general picture about public space developments and to present the process through a case study. Accordingly the paper presents the conceptual issues and the significance of public spaces based on the literary antecedents. Moreover the paper introduces the renewal and the actual life of Saint Stephen square based on the interviews and the participant observations. The study investigates how the different competent experts perceive the same issues.

Based on the outcome of the interviews it can be stated that public space developments get great importance within urban developments in Hungary, but in many cases the main motivation is to use the European Union sources or to strengthen the actual political position. Therefore only a few cases are appropriately reasoned and not many of them based on long term considerations, also there is not real dialogue between the different actors of the development. The case of Saint Stephen square confirms the hypothesis that the square has lost the majority of its functions and its earlier role (as a public market) has reduced. The newly created, more representative square is not that popular among the square users. Several recommendations can be formulated based on the research that can function as a support for decision makers to create more usable and greater public spaces.

BEVEZETÉS

A köztérfejlesztések Magyarországon is egyre nagyobb szerepet kapnak a településfejlesztésben, amely jelenség számos tényezőre visszavezethető. A közterek jelentősége a

¹ A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program - Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

döntéshozók szemében fokozottan megjelenik, a településekben betöltött funkciója is hangsúlyosabbá vált az utóbbi néhány évben, és az Európai Unió források dominanciája is meghatározó. A köztér kulcsszereppel bírnak a települések és szűkebb környezetük életében, mivel közösségi helyként is funkcionálnak és ezzel társadalmi szerepük is jelentős. Ennek átalakításuk során sokszor csak egy-egy szempont, politikai, vagy építészeti nézőpont a meghatározó. Egy-egy projekt során olyan tényezők lehetnek meghatározóak, amelyek sok esetben eredetileg nem kívánt irányba befolyásolhatják a fejlesztések kimenetelét. Ilyen tényezők lehetnek például a szűkös határidők, a pályázati kiírás által szabott korlátok, vagy az aktuális politikai körülmények. A tanulmány egy köztérfejlesztéseket vizsgáló kutatás részeredményeit mutatja be a szegedi Szent István tér fejlesztésének példáján. A főbb kérdések, melyekre a kutatás irányul a következők. Melyek a köztér fogalmának lehetséges meghatározásai? Milyen a sikeres köztér? Mik a Szent István tér használatának főbb jellegzetességei? Hogyan ítélik meg a teret a különböző szakemberek? Hogyan működik a tér a fejlesztést követően? A kutatás főként kvalitatív módszereken alapul, így interjúkkal és résztvevő megfigyelés útján tárja fel a kiválasztott mintaterületet és a téma kérdéseit. A cél bemutatni a köztérfejlesztések lehetséges módozatainak egy hazai példáját.

1. A KUTATÁS MÓDSZERTANI ALAPJAI

A vizsgált téma rendkívül összetett, így a minél teljesebb körű kutatás érdekében több, elsősorban kvalitatív módszert alkalmaztam. Az elméleti háttér feltárásához a hazai illetve a külföldi szakirodalmi előzményeket vettem alapul. A vizsgált terület feltárását tartalomelemzéssel alapoztam meg. Ennek keretében megvizsgáltam a kapcsolódó fejlesztési dokumentumokat, illetve médiaelemzést is végeztem, azaz áttekintettem a Szent István térrel kapcsolatos nyomtatott és elektronikus sajtó írásait. Emellett az interneten fellelhető cikkek, hírek kapcsolódó fórumhozzászólásait is megvizsgáltam, így a hozzászólók véleményéről is kaptam egy általános képet. A tanulmány terjedelmi korlátai miatt a cikkben a médiaelemzés eredményeit nem szándékozom bővebben kifejteni. A kutatás empirikus részében több alkalommal terepbejárást végeztem, melynek során fényképes dokumentáció készült, illetve résztvevő megfigyelőként előre eltervezett időszakokban és módszerrel feljegyeztem a tér történéseit, viselkedés térképezéssel dokumentáltam a tér jellegzetes használati módjait. A viselkedés térképezés 2012 nyarán folyamatosan történt, összességében egy hétközi és egy hétvégi nap alatt, de rövidebb időszakokra felbontva. Reggel 6 órától este 9 óráig eltérő napokon 2-3 órán át a téren tartózkodtam és feljegyzéseket készítettem. Viselkedés térképező adatlapon (1. ábra) feljegyeztem a térhasználók, nemét, becsült korát és a végzett tevékenységet. Így összesen a megfigyelések alatt 1015 térhasználó viselkedését jegyeztem fel. A dinamikus tevékenységet végzők (aki kerékpárral vagy gyalogosan átszelik a teret) nem kerültek bele ebbe a felmérésbe. Feljegyzésre került, hogy a nap adott időszakában milyen a tér forgalma, de kifejezetten forgalomszámlálás nem tör-

tént. Az adatlapon minden térhasználó kapott egy sorszámot, melyet a térről készült tematikus térképen bejelöltem az alapján, hogy hol történt az adott tevékenység. Így kirajzolódott, hogy a tér melyik részeit, kik és hogyan használják (3. ábra). Emellett indokolt esetben megjegyzést is írtam az adatlapra, például ha olyan tevékenység merült fel, ami nem szerepelt a megadottak között, vagy például azt, ha egyértelműen meg lehetett állapítani, hogy a térhasználó nem helybéli, hanem turista. A módszer segíthet egy tér problémáinak feltárásában, vagy a különféle térhasználattal kapcsolatos jellegzetességek felismerésében (LETENYEI 2006, MADDEN 2005)

Emellett mélyinterjúk segítségével igyekeztem megismerni a különböző szakemberek álláspontját a hazai közterfejlesztésekkel és a Szent István tér történéseivel, működésével kapcsolatosan. Minden interjúalany esetében ugyanazt a kérdéssort használtam, bár azt rugalmasan kezelve, így a különböző vélemények jól összevethetők egymással. Összességében 8 mélyinterjút készítettem el a fejlesztéshez valamilyen szalon kapcsolódó különböző politikai pártok képviselőivel, egy városépítésszel, egy településfejlesztő szakemberrel, tájépítésszel és civil szervezet képviselőivel. Az interjúkban bevezetésképp a közterek fogalmi kérdéseire kapcsolódó kérdéseket tettem fel, majd áttértem a közterfejlesztések kérdéskörére. Ezt követően a témához kapcsolódó konfliktusokról és a participatív módszeren alapuló fejlesztési módszerről kérdeztem az interjúalanyokat. Az általános részt követően a Szent István térre fókuszálva a fejlesztést megelőző állapotról és működésről, magáról a megújítási folyamatról és annak eredményéről alkotott nézőpontok felől érdeklődtem.

1. táblázat: Viselkedés térképező adatlap
Table 1: Activity mapping datasheet

VISELKEDÉS TÉRKÉPEZŐ ADATLAP																							
HELYSZÍN:																							
MEGFIGYELŐ:																							
DÁTUM:																							
IDŐPONT:																							
CSOPORT	NEM		KOR						TEVÉKENYSÉG								MEGJEGYZÉSEK						
	FÉRFI	NŐ	0-6	7-18	19-34	35-50	51-65	65 FELETT	ÁTSZELI	OLVASÁS	PIKNIKÉZÉS	BICIKLIZÉS	SÉTA	BESZÉLGETÉS	SPORT	NÉZELŐDÉS		EVÉS/IVÁS	KUTYA SÉT.	ÜLDÖGÉLÉS	TALÁLKOZÁS	NAPOZÁS	VÁSÁRLÁS
1																							
2																							
3																							
4																							
5																							
6																							
7																							
8																							
9																							
10																							
ÖSSZ.																							

Forrás: saját szerkesztés Madden, K. 2005. Alapján

2. A KÖZTÉR FOGALMI KÉRDÉSEI ÉS JELENTŐSÉGE

2.1. FOGALMI MEGKÖZELÍTÉSEK A SZAKIRODALMI ELŐZMÉNYEK ALAPJÁN

A közterek jelentőségét a múltbéli szerepük is indokolja. Már az ókori társadalmakban is fontos szerepet tulajdonítottak a köztereknek. A görög kultúrában a köztereket „agora”-nak nevezték el, és jellegzetes részét képezték a városoknak. Az agora a görög kultúra polgári társadalmának közösségi, kereskedelmi, politikai, kulturális és vallási központja volt (KOVÁCS 2002). Az ókori Rómában a „forum romanum” volt a korabeli köztér neve. Ez szintén a kereskedelem, a gyülekezés és a törvénykezés fő színtereként funkcionált. A „forum”-on találkoztak a társadalom különféle képviselői, mint például a politikusok, kereskedők, és az egyszerű polgárok. Pezsgő közösségi életet éltek, árucserék folytak, üzleteltek, beszélgettek, pihentek az emberek. A középkori besűrűsödött városszerkezetnek szintén a köztér volt a szíve. Itt voltak a piacok, a templom, és minden lényeges társadalmi esemény itt zajlott. Az újkori várostervezés során a területek minél jobb kihasználhatóságára terelődött a hangsúly, emiatt háttérbe szorultak a közterek (KOVÁCS 2002). A 20. századi köztér behatárolása összetetté válik, hiszen az internettől kiindulva a nyilvános WC-ken át a klasszikus értelemben vett közterekig sokféle valós és virtuális hely leírható (UDVARHELYI 2010, KOVÁCS 2002). A köztér tehát, mint a települések struktúrájának lényeges egysége már a korai kultúráktól fontos szereppel rendelkezett, és az elmúlt időkben különösen a figyelem középpontjába került.

A szakirodalomban rendkívül sokféle megközelítéssel vizsgálják a témakört. Már maga a fogalomalkotás is változatos. A különféle elgondolások sok esetben egymásnak ellentmondóak, egymást vitatóak, de számos alkalommal egymást átfedő, hasonló fogalmak szerepelnek a különböző tanulmányokban.

A kutatók sokszor eltérően gondolkodnak például a közterekről a tekintetben, hogy bizonyos magánterek is felfoghatóak-e közterekként, hogy szabad terek-e, vagy rendelkezhetnek bizonyos korlátozó funkciókkal, vagy például arról, hogy mennyire demokratikusak. Ezek az eltérő megközelítések fakadhatnak a vizsgáló személyéből, személyes tapasztalataiból, hogy milyen tudományterületen végzi a kutatást, és milyen perspektívából vizsgálja a témát, de akár a jellemző döntéshozatali hagyományokból is. Nem is lenne célravezető egyetlen konkrét definíció keretében egy univerzális köztér fogalmat használni, érdemes minden esetben az adott kontextusban meghatározni, hogy éppen mit tekintünk köztérnek. Emellett a városok terei és azok használata is folyamatosan, napról-napra változik, ez a változó szerep is szükségessé teszi, hogy a közterek mibenlétét folyamatosan újraértékeljük (GEHL – MATAN 2009, LOW – SMITH 2006). A fentebb említett fogalmi sokféleség és változatos elgondolások rendszerére RYBCZYNSKI (idézi MOOR 2000-ben) úgy tekint, mint egy hagymára. „Külsőleg egyszerűnek tűnik, de a sok réteg miatt megtévesztő. Szétvágva csak a hagyma héjai maradnak és az eredeti forma eltűnik. Ha minden réteget külön tekintünk, szem elől tévesztjük az egészet.” (CARMONA ET AL. 2008 p. 4.)

LYNN A. STAEHELI ÉS DON MITCHELL (2007) a tartalomelemzés módszerével megvizsgálta, hogy a földrajzi szakirodalomban miként definiálják a közteret. 218 közterekről szóló könyvet, fejezetet, cikket tekintettek át, és a különféle kulcsszavak alapján (pl. utca, park, nyitott tér) kódolták, majd csoportosították azokat. Ezt követően a kulcsszavas elemzéssel meghatározták, hogy miért tartotta fontosnak az adott szerző értelmezni a közteret, majd kategóriákat alakítottak ki, és összegezték, hogy a vizsgált írásokban a fogalom-meghatározások és a jelentőség milyen tartományban és milyen gyakorisággal fordul elő. A leggyakrabban előforduló definíciókban a fogalom fizikai mivoltára (37%) helyezték a hangsúlyt, ezt követte a „találkozóhelyként” (27%), majd a politikai színtérként (23%) való említések. Megjelentek továbbá a következő meghatározások: „magántér ellentéte”, „idegen emberekkel való érintkezés helye”, „veszély, erőszak színtere”, „közösségi hely”. A szakirodalomban szereplő különféle definíciók mellett változatos indoklások szerepeltek a téma jelentőségét illetően is. Az indoklások esetében legnagyobb gyakorisággal (33%) a köztér tevékenységekhez kötődő funkcionális szerepe fordult elő, mint például sétálás, találkozás, illetve 30%-ban a demokráciát kifejező jelleg, a politikai és társadalmi megmozdulásokban betöltött szerepkör. A vizsgálat eredményeképp a szerzőpáros megállapította, hogy alapvetően két fő csoportba lehet sorolni a geográfusokat az alapján, hogy miként értelmezik a köztereket. Az egyik féle megközelítés a közterek demokratikus és politikai természetét hangsúlyozza, a másik pedig főként a társadalmi szerepét emeli ki.

A fenti kutatás is azt a nézetet erősíti, hogy a köztér, mint fogalom, és mint térbeli entitás rendkívül sokféle és összetett, jelentése és szerepe folyamatosan változik, és mindenki másképp fogja fel. Mindez fontos, mert a gyakorlatban a városi terek formálása során sokszor elhanyagolt szempont a tér használóinak, megtapasztalóinak fel fogása, pedig a közterek az alapvető térfunkciók mellett milyenségükkel sajátos értékeket közvetítenek, ezáltal társadalomformáló, közösségformáló szereppel is bírnak (STAEHELI – MITCHELL 2007).

DON MITCHELL (2003) a fogalomról többféle értelemben gondolkodik. A „*public space*” egy termék, melyben megnyilvánul a társadalmi kontroll és tulajdon. Rendkívül problematikus, ellentmondásos és vitatott eleme a modern városi térnek, melyben különféle érdekek keverednek. (MITCHELL 2003).

A közterek fejlesztésével számos pozitív hatás érhető el, de a hazai projektekben ezeket nem mindig használják ki. A városi közterek rendelkezhetnek turisztikai potenciállal, a sikeres köztereken felélenkül a település élete. Hatással vannak a helyi társadalom állapotára, megítélésére, hiszen a közterek a városok azon helyszínei, ahol a lakosoknak lehetősége nyílik az interakcióra, ahol a különféle emberek, információk koncentrálnak, érintkeznek egymással. A köztér az identitástudat egyik legrepresentatívabb tere, és kommunikációs jelentőséggel is bír, hiszen üzenetet hordoz. Az ideális közterek egyben multikulturális helyek is, ahol mindenki függetlenül vallási, etnikai, vagy egyéb hovatartozásától megtalálja a helyét, otthon érzi magát benne. A közterek tükrözik a települések állapotát és egyben hatással is vannak arra. Fejlesztésük során előfordul, hogy egy adott projekt vitaindító mozzanatként több érdekcsoport figyel-

mét is felkelti (UDVARHELYI 2010, WESSELY 2010, TAMÁS – KOVÁCS-ANDOR 2009, BOROS – GARAMHEGYI 2009, MITCHELL 2003, SZÍJÁRTÓ 2010).

A fenti és egyéb szakirodalmi előzményeket a saját kutatási tapasztalatokkal összegezve a következőként definiálom a közteret. Azok a társadalom által létrehozott és folyamatosan alakított terek (LEFEBVRE 1991, MITCHELL 2003, BOROS 2010), melyek mindenki számára hozzáférhetőek, senki által nem privatizáltak. A helyi lakosság által használt találkozási, kikapcsolódási helyek, amelyek rendelkeznek funkciókkal, bennük sokféle tevékenység végezhető, rugalmasak, ahol különböző csoportok érintkezhetnek, könnyen megközelíthetőek és rendelkeznek közösségi szellemmel (SZÍJÁRTÓ 2010, UDVARHELYI 2010, WESSELY 2010).

2.2. A KÖZTÉR JELENTŐSÉGE ÉS FOGALMI KÉRDÉSEI AZ INTERJÚK ALAPJÁN

A kutatás során készített interjúkban külön kitértem a közterek fogalmi kérdéseire. Megkértem az interjúalanyokat, hogy fogalmazzák meg, számukra mit jelentenek a közterek, ők hogyan definiálnák.

A különféle szakértők többnyire közösségi területként értelmezik a közteret, amelyet mindenki korlátozás nélkül, szabadon használhat. A legtöbb interjúban kiemelték, hogy jellemzően a helyi közösségek szerepe a legmeghatározóbb a használatban, fejlesztésben. A leghangsúlyosabb funkció a közösségi szerep, illetve az ott lehetséges tevékenységek, mint például rendezvények, találkozás, pihenés. A legtöbb esetben megemlítésre került a „nyitott” kifejezés, tehát a hozzáférés szempontjából is megközelítették a fogalmat. Megfogalmazták, hogy a közterek szabadon, korlátozások, feltételek nélkül hozzáférhetőek kell legyenek. A legegyszerűbb megközelítések szerint mindent közternek lehet tekinteni, ami nem magántér, az épületek közötti tereket, melyeket a tudatos emberi tevékenység alakított ki. Közternek tekinthető például olyan tér is, amely jogi állapotát tekintve nem közterület, de nyitott, hozzáférhető és az emberek közterként használják, ilyen például Budapestem a Magyar Nemzeti Múzeum kertje. Néhány megfogalmazásból az is kiderült, hogy a közteret mégsem azonosítják teljesen a közterület fogalmával. Inkább egy statikusabb tér formájú területre gondolnak, amely fogalomba például nem illenek bele az utak, utcák, hanem az esetenként parkosított, pihenésre is alkalmas, többnyire a közlekedésen túl számos egyéb funkcióra megtervezett tereket értelmezik közterekként.

A résztvevő megfigyelés eredményeinek bemutatását megelőzően érdemes áttekintést tenni arról, hogy a témát vizsgáló kutatók és az interjúk során megkérdezett szakemberek miben látják a közterek jelentőségét. Így a tanulmánynak ebben a részében arra térek ki, hogy mi a közterek jelentősége, miért kell különös tekintettel lenni azokra a városfejlesztés vonatkozó mozzanatainak közben. Mivel az irodalmi áttekintés mellett önálló kutatással is igyekeztem alátámasztani a fogalom jelentőségét, a következő bekezdésekben ezeket egymással párhuzamba állítva mutatom be.

A külföldi és a hazai szakirodalmak is kitérnek a köztér jelentéstartalmi vizsgálata mellett a gyakorlati életben lévő jelentőségükre. A települések történetében, fejlődésében mindig is központi szerepet játszottak a közterek és mindig az azokat körülvevő városszöveggel együtt változtak. Napjainkban, a globalizáció korában ugyanúgy képesek tolmácsolni a társadalmi, gazdasági történéseket, mint a történelem során bármikor, ezért is érdemelnek kiemelt prioritást (FERABOLI 2007). Ezt a megállapítást interjúalanyok is megerősítették, mivel úgy gondolják, a közterek állapota hűen tükrözi a társadalom jellegét és jelentőségük részben ebben a szerepben rejlik.

Mind az interjúkban, mind a szakirodalomban megjelenik az időtényező. A városok folyamatos és egyre gyorsabb átalakulásával a közterek szerepének újragondolása is időszerű. A fejlesztések egyre növekvő szerepet kapnak, mivel a város alapvető funkcionális, működési tényezői mellett (közlekedés, infrastruktúra) megjelennek olyan igények, mint a turisztikai, rekreációs, közösségi élet szükségessége (VARGA 2011). Hogy egy adott fejlesztés a szükséges funkcióknak megfeleljen, a projekteknek átfogó társadalmi, természeti és épített környezeti, gazdasági elképzelések mentén kell megvalósulni (ERŐ – HATVANI 2010).

A városok közterei a történelem során mindig jelentős részeit képezték a településeknek. Fontos a városi élet megtapasztalásában, a városi összképben és a város jó hírében, imidzsében betöltött szerepük. Gyakran vitatott kérdés, hogy egy város köztereinek mekkora szerepe van a környezetük sikerességében, működésében, akár mint lakóhely, vagy gazdasági, üzleti szempontból tekintve. Egy jellegzetes köztér könnyedén válhat magának a városnak a jelképévé, illetve megmutatja, hogy az ott élő embereknek milyen a kapcsolata a hellyel, illetve milyen a közösségi szellem (CYBRIŰSKY 1999). Az egyik interjúalany szerint rendkívül fontos a közterek városképi szerepe, illetve a helyi közösségek életében betöltött funkciója. Nagyobb városokban szintúgy, de kisebb településeken hatványozott ez a jelentősége, hiszen sok esetben csak egyetlen térnek, a város főterének kell minden szerepet betöltenie. A megfelelően kialakított köztér afféle motorként funkcionál, illetve rugalmas, sokféle tevékenység végezhető benne.

Mások szerint a közterek főként közéleti szempontból jelentősek, a városi politikának, a demokráciának, a szabad gyülekezésnek adnak helyet. Olyan közeg, amelyben a közösségi szellem révén az egyéni és a csoportos identitás megjelenik és fejlődik, a sokféle helyi kulturális érték találkozik (AREFI 2003). Az interjúkban is kitértek a közéleti szerepre, az egyik szakértő szerint a köztér a „demokrácia, a plurális társadalom fokmérője”. A leggyakrabban előforduló tényező a beszélgetések során azonban a közösségi életben betöltött szerep volt. Minden vonatkozó válaszban kitértek erre, és az emberi kapcsolatteremtés, közösség építő, erősítő, identitást erősítő szerepnek kifejezetten nagy jelentőséget tulajdonítanak. Emellett felmerült a gazdasági szerepkör, illetve több esetben a városklímában betöltött kiegyenlítő szerep fontossága.

Bár mint azt a fenti szerzők is hangsúlyozzák, a közterek sok szempontból fontosak, jelentőségük sok esetben elhanyagolt a városok tervezési, fejlesztési folyamatai során. Számos köztér eltűnik, magánterületté válik, vagy korlátozódik a hozzáférés. A

közterek mennyiségében is és minőségében is az elmúlt időszakban leértékelődés figyelhető meg. Ahhoz, hogy minél több sikeres köztér jöhessen létre, újfajta megközelítésre van szükség a tervezésben és a fejlesztésben. Ezek során folyamatosan a kreativitásra és hatékonyságra kell törekedni, illetve fokozottan kell figyelni a tér környezetében betöltött szerepére és funkcióira, hogy az összhangban legyen a környező lakosság igényeivel és a környék karakterével (PASAOGULLARI – DORATLI 2004).

3. A VIZSGÁLT MINTATERÜLET ÉS AZ EMPIRIKUS KUTATÁS BEMUTATÁSA

3.1. A SZENT ISTVÁN TÉR ÉS FEJLESZTÉSÉNEK BEMUTATÁSA

A megújult Szent István tér Szeged egyik legimpozánsabb tere. A Tisza Lajos körút által keretezett belvárostól néhány percnyi sétára található (1. ábra). A tér szembeutó jellegzetessége a 90 méter magas, 1904-ben épült víztorony. A fejlesztés során kialakítottak néhány bódét a különféle kereskedelmi egységek részére, illetve a korábbi piac maradványa is megtalálható ([HTTP://SZEDED.VAROSOM.HU/LATNIVALOK/TEREK-PARKOK/SZENT-ISTVAN-TER-1.HTML](http://szeged.varosom.hu/latnivalok/terek-parkok/szent-istvan-ter-1.html)).

1. ábra: A Szent István tér elhelyezkedése
Figure 1: Position of Saint Stephen square

Forrás: Google maps alapján saját szerkesztés

A mintaterület kiválasztását több tényező is indokolta. A fejlesztés előtt egy markáns piaci, közösségi funkcióval rendelkező tér volt, melynek fizikai állapota az idő múlásával leromlott. A fejlesztés indokolt volt, amelyet az interjúk, a sajtó és a fórumok elemzése is megerősített. Számos sajtóhírben lehetett azonban olvasni, hogy a tér fejlesztése kapcsán több probléma is felmerült, amelyek főként a korábbi piac más formában való megtartása miatt fogalmazódtak meg. A fórumhozzászólások is megerősítették a vizsgálat indokoltságát.

A tér fejlesztése 2005-ben kezdődött és 2007-ben fejeződött be. A fejlesztést a város uniós pénzből, 4 millió 72 ezer euróból, vagyis több mint 1 milliárd forintból valószínűsítették meg, ebből 10% volt a város önéreje, további 200 millió forintot költöttek a piac megújítására (WWW.SZEGEDVAROS.HU). A térrekonstrukció keretében rekonstruálták a víztornyot és magát a teret. Új zöldterületeket alakítottak ki, fákat ültettek, elhelyezésre került egy szökőkút, egy ivó kút, padok és szemetesek, szobrok illetve kialakították az új piacteret. A fő cél az volt, hogy növekedjen a lakossági elégedettség, a kéreppárhálózat kibővítésével csökkenjen a város környezetterhelése és főként, hogy növekedjen a turista forgalom (*SZEGED MEGYEI JOGÚ VÁROS AKCIÓTERÜLETI TERVE (2007-2009)*, *SZEGED MEGYEI JOGÚ VÁROS INTEGRÁLT VÁROSFELJESZTÉSI STRATÉGIÁJA 2008 (AKTUALIZÁLVA: 2009)*, BOROS 2009).

A fejlesztés előtt a tér legerősebb jellegzetessége a víztornyon kívül a bolhapiac volt, mely a tér területének körülbelül a felét foglalta el. A fejlesztés keretében a tér piaci funkcióját nem kívánták megszüntetni, a cél a továbbiakban egy kulturáltabb formában való működtetés volt, azonban a méretét jelentősen lecsökkentették (4. ábra). A vizsgálatban arra kerestem a választ, hogy az új teret hogyan használják, hogyan működik, milyen a tér élete, illetve mennyire sikerült elérni a fejlesztésben a megfogalmazott célokat.

2. ábra: A Szent István tér átalakulása
Figure 1: Transformation of Saint Stephen square

Forrás: www.pixelfoto.hu és www.szegedma.hu

3.2. A TÉRHASZNÁLAT BEMUTATÁSA A RÉSZTVEVŐ MEGFIGYELÉS ÉS AZ INTERJÚK ALAPJÁN

A Szent István térrel kapcsolatosan készített mélyinterjúk és a résztvevő megfigyelés eredményei egymással párhuzamos, egymást megerősítő eredményeket hoztak.

A megfigyelések alapján egyértelműen elkülönült a tér napszakok szerinti dinamikája. Hétköznapokon a kora reggeli órákban a legforgalmasabb a tér. Ekkor a legnagyobb az üzletek vásárlói forgalma is, így a nyitvatartási idő is a kora reggeli óráktól kora délutánig tart. Rendkívül sokan átszelik a teret, azonban ekkor inkább a dinamikus tevékenységek jellemzőek, mint kutyasétáltatás, illetve úgymond nagy a jövés-ménés, de senki nem marad a téren. A megfigyelések a nyári időszakban zajlottak, amikor rendkívül meleg volt. Így a délelőtti órákban, amikor még kellemes a hőmérséklet, kissé gyakoribbá válnak a statikus tevékenységek, illetve a térhasználók összetétele is változik. Ekkor üresebbé válik a tér és főként nyugdíjasok és kisgyermekes anyukák látogatják a teret, sétálgatnak, leülnek, beszélgetnek. A déli órák felé közeledve azonban az árnyékok teljesen eltűnnek, ezért szinte senki nem marad a téren, néhányan keresztelik azt, de a hőség ellehetetleníti az olyan használati formákat, amelyek hosszabb ott töltött időt igényelnek. Ez a jelenség eltart egészen késő délutánig, amikor már megjelenik a víztorony árnyéka, és egy-két padot alkalmassá tesz a használatra (3. ábra). A tornyon kívül található a téren néhány fa, azonban ezek a méretükből adódóan még nem alkalmasan nagyobb árnyékolásra, illetve nem a padok közelében vannak. Délután a teret átszelők száma ismét megnő, az emberek jönnek-mennek, kerékpárral és gyalog is, de emellett többen maradnak is a téren rövidebb ideig. Néhány percre leülnek, majd továbbmennek. A találkozások száma is megnő, ami egészen a késő esti órákig jellemző. A tér legvonzóbb eleme a szökőkút, leggyakrabban az ott lévő és az árnyékban lévő padokat használják. A kora esti időszaktól a megfigyelés végéig a tér főként a fiatalabbak találkozóhelyeként funkcionál, közülük néhányan leülnek beszélgetni, de a legtöbben továbbállnak.

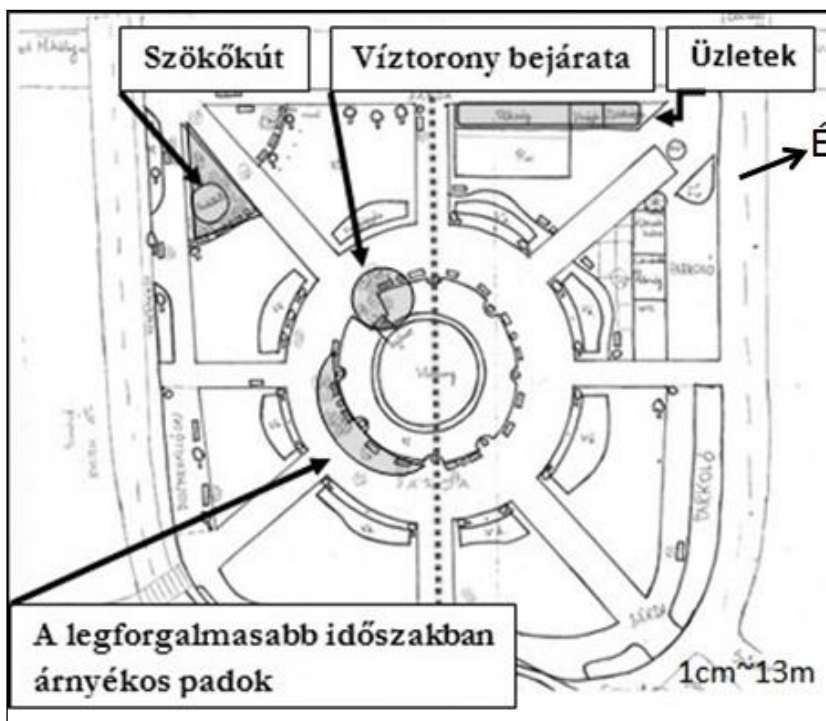
3. ábra: A térhasználat jellegzetességei – árnyékos helyek a téren
Figure 3: Characteristics of the square use – Shaded places

Forrás: Saját készítésű fotók

A viselkedés térképezés megmutatta, hogy a tér használata egyoldalú, a kifejezés több értelmében is. A térnek valóban az egyik, a dél-keleti oldalát használják jobban, azt, amelyik a belvároshoz közelebb esik, és a piacos-bódés oldal sokkal kevésbé kedvelt. Itt érdemesnek tartom megemlíteni, hogy a téren a megfigyelések alatt észrevettem, hogy rendszeresen hajléktalanok is tartózkodnak ott, és ők főként a másik, az észak-nyugati oldalt használják (az ábrán jobb oldal). A padokon és a piac asztalain üldögélnek, fekszenek, beszélgetnek, sokszor szemetelnek, hangoskodnak. Ez a jelenség részben magyarázza, a tér használati jellegzetességeit és a többi térhasználó viselkedését. Emellett a köztereken lehetséges számos viselkedés, tevékenység közül csak az üldögélés – ez is csak rövid ideig – a találkozás és a beszélgetés jelenik meg. A térképi jelölések alapján megmutatkozik néhány hely, amelyek a többenél vonzóbbak, ezek az ábrán szürke alakzatokkal vannak lefedve (4. ábra). Ezek a pihenésre használt helyek a szökőkút és néhány pad. Sokan megnézik a víztorony bejáratánál lévő kiírásokat, illetve a reggeli forgatag miatt az üzletek környéke is ilyen helyként jelent meg.

4. ábra: A tér leggyakrabban használt helyei viselkedés térképezés alapján
Figure 4: The most often used places in the square based on the activity mapping

Forrás: Google maps alapján saját szerkesztés

Hétvégeken a térhasználati jellegzetességek annyiban módosulnak, hogy több az oda látogató, több család jön a térre, míg hétköznapokon főként egyedül érkeznek. Mivel lehetőség van felmenni a torony tetejébe, így ekkor emiatt is látogatják többen a teret, közöttük egy-két turista is megfigyelhető. A megfigyelés időszakaiban a piac nem működött.

Az interjúk alátámasztják a fent említett jellegzetességeket, problémákat. A teret ismerő, a fejlesztésben szerepet játszó interjúalanyok meglátásai nagyrészt hasonlóak. A teret alapvetően nem tartják sikeresnek, amelynek több oka van. A tér fő funkciója mindig is a piac volt, amelynek köszönhetően a tér étellel telt meg és találkozóhelyként működött. A fejlesztéssel főként az esztétikai elemek újultak meg és bár a piac is új helyet és külsőt kapott, működésben megváltozott. A Szent István tér felújítási munkálatai idején a kereskedők átszoktak a Mars téri piacra, amely Szeged fő piaca, és miután az új tér elkészült, a magas bérleti díjak miatt nem érte meg visszatelepülni, hiszen a Mars téren sokkal nagyobb a forgalom. A piac felélesztésére több próbálkozás történt, például biopiacként való üzemeltetése. Mindezek ellenére a forgalom nem változott sokat, az év elején az egyébként is gyengébb hónapokban a bérleti díjakat felére csökkentették, ennek volt némi hatása, de a többi időszakban nem működik jól a piac. A pavilonokban kereskedők közül is zártak be, illetve elmondásuk szerint a fejlesztés előtt mindenféle kereskedelmi forma jobban működött, hiszen sokkal többen jöttek a térre. Az interjúkból kiderült, hogy a megkérdezettek sikeres köztérnek a működő, étellel teli, nyüzsgő és sokszínű helyeket tartják, így a Szent István teret nem definiálják sikeres köztérként. Ezt a megállapítást a résztvevő megfigyelés és a médiaelemzés eredményei is alátámasztják. Az interjúalanyok továbbá azt is problémaként értékelik, hogy a tér kialakítása miatt nyáron használhatatlan, hiszen ontja magából a hőt és nincsenek árnyékolt helyek, ahol a térhasználók megpihenhetnének. Emellett semmilyen funkciója, szerepe nincs, egyik korosztály sem találja a helyét, talán a nyugdíjasok szokásainak a legmegfelelőbb, hiszen nyugodt, üres a tér.

A fejlesztés pozitív hatásaként kiemelték, hogy a környező ingatlanok felértékelődhettek, illetve az ott élők lakókörnyezete megszépült. A forgalmi rend megváltozott, ennek hatására a téren csökkent a zajártalom, azonban a gépkocsi forgalom ezzel a környező utcákba tevődött át, ahol viszont jelentősen megnőtt az autók száma.

Összességében olyan díszterként tekintenek rá, amely nem rendelkezik igazi funkciókkal, és a tervezés, előkészítés nem volt megfelelő, így maga a megújult tér sem működik jól. Az alábbi, interjúkból származó idézetek kifejezik a sokféle jellemzőt:

„Kiürült, régen élő tér volt, most sajnos nem ezt látom”

„Díszter”

„Piaci jellegét abszolút elvesztette”

„Kevés szerepe van, olyan steril valami”

„Ez egy sikertelen köztér”

„Diszfunkcionális”

„Nem használó-barát, nem városlakó-barát”

„Előtte volt ott élet, most nincs ott élet”
 „Piac volt a legfontosabb funkciója”
 „Lehetetlen ott tartózkodni, mert olyan szinten ontja magából a hőt”
 „Nem működik”
 „Fel kéne mérni az igényeket, hogy igenis élettel teljen meg”

4. A TANULMÁNY ÖSSZEFOGLALÁSA

Napjainkban számos kutatás foglalkozik a közterek témakörével. Ezek közül néhány magára a fogalom körüljárására koncentrálnak, és pusztán elméleti kérdésekkel foglalkoznak. Ezeket a műveket és az interjúk fogalomalkotásra vonatkozó válaszait alapul véve megállapítható, hogy a köztér fogalma rendkívül változatos, diszkurzív, sokféle szempontból értelmezhető. A konceptualizáció mellett számos, a közterek fejlesztését vizsgáló kutatás is elérhető. Mind a téma kutatása, mind maguk a köztérfejlesztések is egyre gyakoribbak Magyarországon is, melynek egyik oka, hogy rendkívül sok Uniós forrást lehet kihasználni erre a célra. Továbbá számos köztér, főtér van elhanyagolt, leromlott állapotban, ami szükségessé teszi a fejlesztéseket. A közterek szerepei részben a pályázati lehetőségek miatt is egyre kiemeltebb helyet kapnak a döntéshozatali gyakorlatban is, mégis sok esetben a fejlesztés során nem kap megfelelő hangsúlyt az adott tér korábbi funkciója. A szegedi Szent István tér fejlesztése példa arra, hogy egy korábban jól működő – bár rendkívül lepusztult állapotú – teret fizikailag rendbe tesznek, azonban a használattal kapcsolatos tényezők nem kapnak megfelelő odafigyelést. A kutatás eredményei rámutatnak, hogy az esztétikailag vonzó tér a fejlesztést követően kiüresedik és nem képes újra élettel megtelni. Ez arra enged következtetni, hogy a tér új funkciói nem megfelelően lettek kialakítva, vagyis nem a térhasználók igényei mentén. Az interjúalanyok szemében a tér kevésbé sikeres ahhoz képest, mint amennyi lehetőség rejlik benne. A sikeres közterek élettel telnek meg, és sokféle szereppel rendelkeznek, az emberek használják azokat. A Szent István tér fejlesztését megelőzően a tér korábbi funkcióit, működését és használatát, valamint a térhasználók és a környező lakosság igényeit felmérve a megújított tér vonzóbbá válhatott volna és jobban betölthette volna szerepét a városban.

A vizsgálat eredményei elősegíthetik mind az elméleti mind a gyakorlati jellegű közterekre vonatkozó kutatásokat. Emellett az alkalmazott településfejlesztésben is hasznos lehet, hiszen a már kidolgozott módszerek segítségével könnyebben lehet köztérfejlesztéseket tervezni, kidolgozni, megvalósítani. Továbbá a kutatás eredményei elősegíthetik, hogy közelebb kerüljenek egymáshoz az alulról építkező kezdeményezések és a döntéshozatali oldal.

IRODALOM

- AREFI, M. – MEYERS, W. R.** (2003): What is public about public space: The case of Visakhapatnam, India. *Cities*, Vol. 20, No. 5, pp. 331–339.
- BOROS L.** (2009): Szeged belső térfolyamatai az 1950-es évektől napjainkig. *Földrajzi Közlemények* 133 (4), 2009. pp. 453-465.
- BOROS L. – GARAMHEGYI Á.** (2009): Bevezetés a településmarketingbe. JATEPress, Szeged 2009. p. 170.
- BOROS L. – PÁL V. - HEGEDŰS G.** (2006): Globalizációs hatások alföldi városainkban – a város-szerkezet és településkép átalakulása. In: III. Magyar Földrajzi Konferencia, CD kiadvány, p. 13.
- BOROS L.** (2010): Földrajzi alapkategóriák gazdaságföldrajzi kontextusban. In: Mészáros Rezső – Boros L. – Nagy E. – Nagy G. – Pál V.: A globális gazdaság földrajzi dimenziói. pp. 40-56.
- CARMONA, M. – DE MAGALHAES, C. – HAMMOND, L.** (2008): Public space – The management dimension. Routledge, New York, p. 4.
- CYBRIWSKY, R.** (1999): Changing patterns of urban public space - Observations and assessments from the Tokyo and New York metropolitan areas. *Cities*, Vol. 16, No. 4, pp. 223–231.
- ERŐ, Z. – HATVANI, Á.** (2010): A túros hátú ló: köztereink elmúlt évtizede. Letöltés (2012.07.26.): <http://hg.hu/cikk/epiteszet/9868-a-turos-hatu-lo-kozttereink-elmult-evtizede>
- FERABOLI, M.** (2007): A világ legszebb terei. Alexandra kiadó, Pécs, 216 p.
- GEHL, J. – MATAN, A.** (2009): Two perspectives on public spaces. *Building Research & Information*, Vol. 37. No. 1. Routledge, New York. pp. 106–109.
- KOVÁCS Z.** (2002): Népeesség és településföldrajz. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 239 p.
- LEFEBVRE, H.** (1991): The production of space. Basil Blackwell, Oxford
- LETENYEI, L.** (2006): Település kutatás. Budapest, Új Mandátum: Ráció Kiadó, pp. 71-94.
- LOW, S. – SMITH, N.** (2006): The politics of public space. Routledge, New York, pp.2-5.
- MADDEN, K.** (2005): How to turn a place around? A Handbook for Creating Successful Public Spaces, Project for Public Sapces Inc., New York, pp.119-134.
- MITCHELL, D.** (2003). The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space, The Guilford Press, New York. 270. p.
- PASAOGULLARI, N. – DORATLI, N.** (2004): Measuring accessibility and utilization of public spaces in Famagusta. *Cities*, Vol. 21, No. 3, pp. 225–232.
- STAEHELI, L. – MITCHELL, D.** (2007): Locating the public in research and practice. *Progress in Human Geography* Vol. 31 No. 6, pp. 792–811.
- SZIJÁRTÓ Zs.** (2010). Köz/tér: fogalmak, nézőpontok, megközelítések. Gondolat Kiadó, PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék
- TAMÁS A. M. – KOVÁCS-ANDOR K.** (2009): Köztér és közterületfejlesztés tendenciái napjainkban. Fialat műszakiak tudományos ülésszaka. 15. pp. 29-32.
- UDVARHELYI É. T.** (2010): Köztér, demokrácia és kulturális sokszínűség. *Régi-új Magyar Építőművészet* 5. pp. 19-26.

- VARGA P. I.** (2011): Köz-tér-alakítás: A városi rendeltetés és a helyi használat a köztértervezés gyakorlatának tükrében. DLA értekezés, BME Építészmérnöki Kar, Urbanisztika Tanszék, pp. 4-7.
- WESSELY A.** (2010): A közterek politikája – Városi tér az élménytársadalomban. *Régi-új Magyar Építőművészet* 5. pp. 27-31.
- Szeged Megyei Jogú Város Akcióterületi Terve (2007-2009.)
- Szeged Megyei Jogú Város Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2008. (Aktualizálva: 2009.)
- <http://szeged.varosom.hu/latnivalok/terek-parkok/Szent-Istvan-ter-1.html> (Letöltés: 2013.06.21.)
- <http://www.szegedvaros.hu/informaciok/785-informaciok138.html> (Letöltés: 2013.06.25.)